

PRIMELE REPREZENTAȚII ROMÂNEȘTI CU „REVIZORUL” DE GOGOL

de CRIN TEODORESCU MUGUR

ANUL 1874

În ziua de 18 Februarie 1874 se putea citi în ziarul «Românul», următorul anunț: «Teatrulu cel Mare — companie dramatică reprezentată de M. Pascaly — Joi la 21 Februarie 1874 — prima reprezentațiune a piesei — Revizorul generalu — comedie în trei acte prelucrată după Gogolu și Merimé de dñulu Petre Grădișteanu».

La 31 Decembrie 1873 M. Pascaly supunea spre aprobarea comitetului teatral, piesa «Revizorul General», «pentru a o putea pune în scenă săptămâna următoare», iar la 2 Ianuarie 1874 primea ceruta încuviințare¹. Presupunând că, într'adevăr, Pascaly a început punerea în scenă «săptămâna următoare» înseamnă că s'a repetat cam o lună și jumătate, ceea ce la vremea respectivă era destul de mult.

LOCALIZAREA LUI PETRU GRĂDIȘTEANU

Piesa pe care o repeta Pascaly era o localizare făcută de Petru Grădișteanu (directorul «Revistei Contemporane», scriitor care în celelalte producții ale sale nu depășește «hotarul mediocrității»), după versiunea franceză publicată de Prosper Mérimée, unul dintre primii oameni de litere din apus cuceriti de geniul lui Gogol. Grădișteanu nu s'a mulțumit a traduce piesa, s'a socotit îndrituit să-i dea o haină autohtonă, să o împăneze cu elemente — tipuri și nărauri — luate din societatea contemporană lui, păstrând însă, după Gogol, acțiunea și linia generală a personajelor. A făcut ceea ce el numea o «imitațiune după Gogol».

Firește, în fața capodoperei originale «va fi ușor a vedea» — cum va scrie Eminescu într'o cronică de care se va vorbi mai jos — «că localizarea piesei de către avocatul din București domnul P. Grădișteanu, făcută după o traducere, căci numitul domn nu știe rusește, nu va avea valoare tocmai însemnată». Totuși, este interesant să se vadă pe ce linie au operat intervențiile lui Grădișteanu. Aproape toate personajele din original sunt menținute în imitațiune, transcrise însă în modul autohton. Primarul A. A. Scovznic Dmuhanovschi

¹ A se vedea Dosar Nr. 351, 1873 din Arhiva Comitetului General al teatrelor.

a devenit subprefectul Hariton Zorkidescu, « zapciul », stăpânul nestingherit al plășii. Elementele care-l diferențiază de original sunt date de natura specific românească a abuzurilor și samavolniciilor sale:

SUBPREFECTUL

« ... știm noi să ne dăm după timp și împrejurări ... știu și eu, roșii cu roșii, albi cu albi, fistichii cu fistichii ».

În imitație pătrunde tonul demagogic, de care era saturată atmosfera vremii, ton propriu epocii celui mai neînfrânat politicianism parlamentar, care, evident, e străin originalului, anterior parlamentarismului. Limbajul emfatic, plin de vorbe mari (« sacra constituție, Europa » etc.) — sau lătrător (« călcare flagrantă, protestez, violare a libertății individului etc. ») este tonul caracteristic al vremii, care inunda — din debaterile parlamentare și din presă — întreaga viață publică. Este tonul caracteristic demagogiei liberale în epoca de încheiere a monstruoasei coaliții, care încerca să acopere trădarea revoluției dela 1848 sub gălăgia asurzitoare a unor sforăitoare lozinci. Acest limbaj, învățat din gazete, dela cafenea, de pe stradă, îl caracterizează în deosebi pe Iorgu Scorburi, impiegat din București, Hlestacovul localizării lui Grădișteanu. Iată cum vorbește el în scena, unde crede că subprefectul vrea să-l aresteze pentru neplata hanului:

IORGU

(amestec de frică și de cutezanță)

« Nu înțeleg domnule Subprefect, ce însemnează aceasta. Este o călcare flagrantă a Constituției. S'a violat libertatea individuală în persoana mea ... »

« ... nu ai dreptul să mă fuchizi. Mă opun și telegrafiez imediat Ministrului ».

Hiperbolic, tonul se umflă colosal:

IORGU

« Ce ar zice de mine amicii mei, ce ar zice Evropa? ce ar zice lumea? »

Pe aceeași linie de adaptare la atmosfera actualității românești, nu puteau să nu apară în piesă elemente legate de evenimentul atât de prezent în viața publică de atunci a României, farsa alegerilor. Subprefectul se plânge de greutățile pe care i le creează alegerile; Bobcinschi, Dobcinschi, deveniți Maché Sorcoveanu și Sache Morcoveanu, proprietari, se recomandă « alegători în colegiul întâi al județului », partizani eterni ai guvernului.

MACHE

(recomandându-se lui Iorgu)

« Am fost totdeauna pentru guvern și am votat neștrămutat pentru candidatul guvernului ».

Printre creaturile din târg care vin să se prezinte falsului revizor, apare și un agent electoral, adăugat de Grădișteanu pe deasupra.

Motivele « electorale », introduse de P. Grădișteanu, prilejuiesc cronicharului dramatic al ziarului contemporan « Ghimpele », următoarea remarcă:

« Asupra acestui punct mărturisim că scena respectivă ... e foarte incompletă. Și iată de ce: n'am văzut nicio bandă electorală, n'am văzut nici un popă voinic într-o mână cu ocaua și într'alta cu toroipanul și nici chiar pe vreun cap

organizator și conducător care să probeze aserțiunile subprefectului tânguitor. Noi credem că autorul de a doua mână a piesei era în pozițiune ca lăsând la o parte modestia, să compenseze defectele celorlalte scene prin frumusețile ce ar fi putut introduce aici, după modele originale, pe care nu mai avea nici treabuința d'a le localiza ».

Întru cât în subscriitorul rândurilor de mai sus, apărute nesemnate, îl bănuim pe viitorul autor al « Scrisorii pierdute » pe atunci redactor la « Ghimpele » și mereu preocupat de probleme teatrale — însemnătatea citatului reprodus devine pentru noi sporită.

Un alt element local îl constituie prezentarea « șefului poștei și telegrafului » devenit în imitație Romulus Flavius Tercilian, în care recunoaștem satirizat un alt soi de grandilocvență, folosit în demagogia lor de epigonii lui Arune Pumnul și S. Bărnăuțiu, « ciuniștii », care se înfierbântau cu vorbe ca « năciune », « constituțiune », « răciune » etc. Cu particularitățile sale de ridicol provenite din pedantismul limbajului său artificios, șeful poștei se încadrează perfect în galeria de lichele a protipendadei din subprefectură.

TERCILIAN

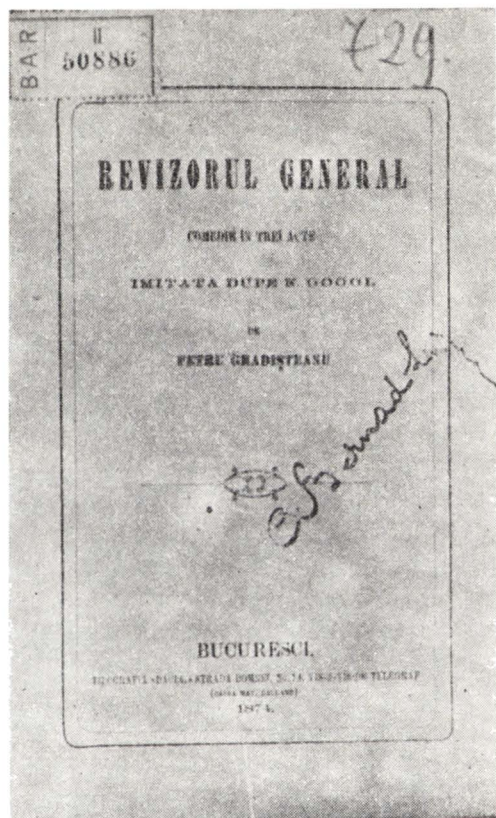
(cu emfază)

« Domnule Subprefect, datoria este sacră pentru mine. Secretul epistolelor garantat prin Constituțiune, prin Carta Magna a Năciunii și obiective încredințat onorei noastre... (mai la o parte, înmuind vocea), las' pe mine, una numi scapă ».

Tercilian este și mai ticălos decât corespondentul său gogolian, întru cât nu numai curiozitatea îi stârnește abuzurile ci și rapacitatea: el nu se știe să-și însușească banii cetățenilor din « gropurile poștale » ce i se aduceau spre expediere.

Cam acestea sunt, în linii mari, abaterile personajelor lui Grădișteanu de la modelul lor original. Cum vedem, acestea nu le denaturează în esența lor, pentru că veneau să le facă mai apropiate publicului românesc de atunci, pe aceeași linie de satiră socială: localizarea înfiera vicii din cele mai actuale ale societății românești contemporane.

Personajul care-și pierde într-o măsură structura intimă, avută în original, este personajul falsului revizor, Iorgu Scorburi, fără să-și premediteze lovitura, odată aflat în mijlocul neașteptatei sale aventuri, își dă seama exact de situație și acționează în consecință, lucid și rece, pentru a exploata la maximum prostia și teama funcționarilor. La Gogol, doar Osip, servitorul lui Hlestacov, are conștiința celor petrecute și-și desmeticește stăpânul, îndemnându-l s'o șteargă până

Ediția întâia a « Revizorului general » după Gogol.

când nu îi este descoperită șarlatania și fără de voie. Aici scena este inversată:

IORGU

(către servitorul său)

«fie că iam băgat pe toți într'un papuc. Proști mai sunt, Dumitre!»

Prin aceasta, imitația pierde vigoarea originalului, micșorând intensitatea cu care Gogol a isbutit în chip genial să exprime «forța fricei generale care face dintr-o nulitate un personaj minunat» — «teama care a întunecat mințile tuturor creind câmpul de acțiune al rolului» lui Hlestacov¹. Iorgu Scorburi al lui Grădișteanu e mai aproape de «pișicherii» autohtoni — e prea «deștept» în sensul special local al acestui cuvânt — depărtându-se de tipul fluștăratecului pierdevară pe care Gogol l-a vrut cât mai «ingenuu» în goliciunea lui interioară (a se vedea caracterizarea lui Hlestacov dată de Gogol în descrierea introductivă a personajelor sale). Totuși imitația păstrează o latură a psihologiei specifice eroului original. Este felul cum — după însăși caracterizarea lui Gogol — «își dă drumul la vorbă fără să știe la începutul discuției unde-l vor duce cuvintele. Subiectele discuției le furnizează chiar interlocutorii. Ei înșiși le oferă parcă de-a gata și provoacă discuții. El simte că oriunde poate foarte bine poza, dacă nimic nu stă în cale. El crede că reprezintă ceva, că este cineva în literatură...». Iorgu Scorburi este intim cu actorii (l.: «Dar actorii! Ce lume deosebită de cea reală! Li cunosc pe toți, Millo, Caragiali, Pascaly, de câte ori dau câte un beneficiu la mine se adresează ca să le împart biletele. Uneori le fac și piese») — scrie la gazete (l.: «Sunt redactor en chef, dar, ocult, la «Românul», la «Presa» și la «Trompetta») — face poezii (l.: «eu am făcut «Sburătorul», «Steluța», «Gondola», «Somnolența»); iar când i se amintește că «Sburătorul» «parcă se zicea că e de Eliad, Iorgu, cu promitudinea lui Hlestacov, răspunde: «da... este și unul de Eliad, dar cel frumos e de mine», sau «Alecsandri, prietenul meu cel bun, a făcut într'adevăr o «Steluță», dar «Steluța cea vestită e de mine»).

Din punct de vedere al construcției, în imitație lipsește actul doi din original, desfășurat la han. P. Grădișteanu îl introduce pe Scorburi în actul întâi la Zorkidescu acasă, târît spre judecată zăpciului de către hangiu neplătit, tocmai când subprefectul, înspăimântat, îl identificase cu ajutorul celor doi proprietari limbuți, drept «blestatul de incognito». Actul doi coincide cu actul trei la Gogol, iar actele patru și cinci ale originalului sunt concentrate în actul trei al imitației, unde lipsesc scenele cu negustorii și femeile reclamante.

Forța de biciuire care dă specificul capodoperei lui Gogol, ajunge să se facă simțită și în imitația lui Petru Grădișteanu.

Un aspect negativ al localizării lui P. Grădișteanu îl constituie tendința reacționară (antisemită), manifestată în lucrare prin introducerea pe deasupra originalului a unui personaj negativ — în persoana lui Leibu Avramescu — un fel de samsar al subprefectului. Cu excepția acestui element retrograd, explicabil prin contradicțiile atitudinii lui P. Grădișteanu, contribuția acestuia țintește aceeași satirizare a răului social, în aparențele sale pregnante pentru societatea românească dela sfârșitul veacului trecut: exploatarea țăranilor, fraudele electorale, neînfrânata demagogie și celelalte motive adăugate de P. Grădișteanu dau un relief local temei centrale gogoliene, de înfierare a unui sistem putred. Dovadă că, chiar și în această formă, forța satirii gogoliene este departe

¹ A se vedea Gogol, indicațiuni pentru aceia care ar dori să joace bine Revizorul. «Minerva» 10 Octombrie 1909.

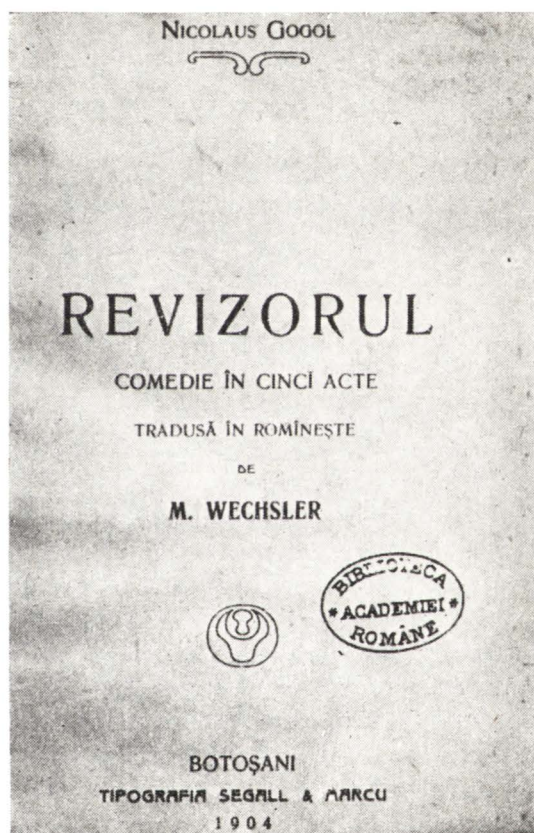

de a se fi istovit, o dă puternică reacție stârnită de reprezentarea piesei în conștiința publică contemporană, așa cum reiese din consemnările gazetelor timpului

«REVIZORUL GENERAL», FAȚĂ CU CRITICA VREMII

În «Trompeta Carpaților» Nr. 113 din 24 Februarie 1874, Cezar Bolliac publică entuziast o cronică despre «Revizorul General» piesă pe care o socoțește corespunzătoare Teatrului Național pe linia trasată lui de ctitorii dela Filarmonica: «O piesă, comedie nobilă astfel cum trebuia să vie pe scena peste care trecuse abia, umbra lui Heliad, care cerea noblețe în Teatru!». El îi laudă «justețea de moravuri», «gustul râzător de ridicolele vieții actuale», «nemeșita idee în ce trebuie satirat mai mult și mai întâi vițiul social la noi»—adică tocmai funcția critică de vestejire a relelor societății contemporane. Aceeași legătură între piesă și actualitatea ei o scoate în relief cronicarul anonim al «Ghimpelui», scriind că «opera e un adevărat reflect al epocii de cinism și imoralitate neînfrănată, în care trăim!».

Dar nu toți cronicarii sunt de acord a conferi «Revizorului General» valoarea de document asupra epocii lor, deci de operă realistă. Laerțiu (Lăzărescu), criticul «Telegrafului», vede în ea o «broderie» a «grifonilor imposibili ai imaginației autorului». Presa politicianistă guvernamentală, ca «Românul» se ridică vehement împotriva «Revizorului», văzând pe scenă desvâluiți răsulii desaprobator al publicului, tocmai oamenii și năravurile pe care se ridică edificiul partidului lor. Cronicarul «Românului» protestează împotriva reprezentării piesei, ipocrit, acuzându-o de a fi imorală. Depravarea închipuită a «Revizorului» îl scandalizează mai mult decât atitudinile echivoce ale d-rei Keller¹. «Piesa trece... pe supt vigilentele ochiuri directoriale generale al teatrului, care se formalizează zăbind dantelele d-rei Keller în mișcările jocurilor sale de scenă și nu se scandalizează când vede și corupția propagată de „Revizorele generale“». Îl supără mai ales modul necruțător în care autorul oglindește societatea, fără să lase nici o poartă deschisă pentru reveniri și compromisuri în condamnarea pe care i-o aruncă: «din ce circumstanțe nu putem ști»—se întreabă cronicar

Prima traducere românească a «Revizorului».

¹ D-rea Keller, artistă de origină germană, antreprenoarea trupei străine de teatru și operă — foarte apreciată de protipendada vremii.

carul — « artistul închide poarta adversarilor virtuții, lăsând tot răul în piesă ». Ar fi vrut poate să arate cum astfel de slujbași samavolnici sunt întâmplători — că pe lângă cei răi se află și buni — sau poate chiar cum « virtutea » guvernamentală triumfă asupra unor « vițioși » izolați. « Virtutea nu trece măcar pe la spatele atâtor viții, spre a le speria cel puțin », regretă el.

Se pune astfel repetata chestiune a personajelor pozitive și a triumfului binelui — absente din « Revizorul ».

— « Ați întrebat — scria Gogol în prima versiune a „Turneului teatral” — de ce nu este prezentat aici cel puțin un singur om nobil, cinstit, asupra căruia să ne odihnim ochii? » Pentru că « palid și de prisos ar fi aici un om bun; el trebuie să cedeze neputincios locul în fața legii puternice », pentru că « prin claritatea crimelor și păcatelor adunate, contrariul se zugrăvește dela sine în mintea fiecăruia ».

Tocmai acest lucru îi amăra mai mult pe cronicarii exponenți ai ideologiei monstruoasei coaliții. « Românul » de pildă, scrutând galeria funcționării venale expusă în piesă, încheie în ciudat: « toate celelalte role nu conțin decât veninuri ». Venin, firește pentru cei vizați care se întrebau pe semne cu amărăciune, ca ziaristul citat: « dar alegerile și despuierea alegătorilor ce căutau aici? dar samsar de alegeri? » și încercând cu stângăcie să mai salveze ceva din « onorul » demascat cu ascuțime de « Revizor » — aruncă asupra piesei o condamnare definitivă: « Scopul și utilul acestei piese fiecare le vede de departe că este patronarea și desvoltarea vițiurilor ». La aceasta, încearcă să răspundă criticul din « Journal de Bucarest »¹ care, cu destulă timiditate, apără lucrarea de acuzația că ar fi imorală: « *Faire rire des sottises humaines et punir le ridicule et la duperie des voleurs qui ont cru acheter l'impunité par un léger bakșış, cela a bien aussi sa morale* »².

Însă problema « Revizorului » a fost deslușită pentru cititori în anul 1874 în chip măestru în cronică publicată în numărul din 5 Decembrie al « Curierului de Iassi » de Mihail Eminescu.

Eminescu, își începe articolul relevând caracterul realist și popular al operei lui Gogol, care și-a « înrădăcinat în minte viața reală a poporului rusec; tipurile sale sunt copiate de pe natură, sunt oameni aievea, precum îi găsești în târgușoarele pierdute în mijlocul stepelor căzăcești ».

Caracterizând lucrarea dramatică a lui Gogol, Eminescu o opune ușuretecilor vodevile meșteșugite, franțuzești, relevându-i profunzimea și adevărul, pe care ni le oferă direct, realist, fără îndemânatece tururi de forță și goane după efecte:

« Nu este vorba de lupte sufletești deosebite, de încurcături dramatice, precum le leagă și desleagă autorii franțuji, nu de un plan, care să-ți ție încordat interesul până la fine. Ca toți scriitorii care nu se silesc să ne spue ceva, pentru a ne procura petrecere, ci care au de spus ceva adevărat, fie chiar un trist adevăr, Gogol nu vânează nicăieri efectul, pentru că el n'a scris pentru tantieme nici pentru succes, ci pentru că i-a plăcut lui să scrie, cum simțea și vedea lucrurile, fără a se preocupa mult de regulile lui Aristotel. Și după a noastră părere, bine a făcut. Interesul febril, pe care ni-l insuflă comediile franțuzești moderne, în

¹ A se vedea « Journal de Bucarest », 20 Martie 1874.

² « Să faci să se rădă de prostia omenească și să pedepsești ridicolul și înșelătoria hoților care au crezut că pot cumpăra impunitatea cu un mic bakșış, are și aceasta morala sa ».

care planul piesei se întemeiază sau pe adulteriu sau pe încercări de adulteriu, făcând din păcatele femeilor și bărbaților picanterii dramatice, pipărate cu expresii lunecoase și cu situații și mai lunecoase: toate acestea Gogol nu le cunoaște».

În continuare, Eminescu desvăluie cititorilor fondul serios al comediei, veridicul caracterelor, ținta satirei:

« Ai într-o răsadniță deosebite semințe, cade o ploaie și toate răsar în plină lumină, fiecare în feliul ei. Ai și aici o răsadniță de oraș provincial, în care toți dormitează în păcate moștenite, fără ca lumea să se preocupe mult de ei. . . când, iată, că apare un revizor și toate aceste plante se arată pline, greoaie de-a dreptul pe scenă și cunoști că nu-i între ei nici o imitație de carton, nici un caracter afectat — răutatea și înjosirea omenească s'arată așa cum sunt și râdem de ele. Râdem și. . . după opinia unora, adevărata comedie trebuie să te facă melancolic. . . ne întristăm. Acesta este efectul piesei lui Gogol, ca și acela al adevărului și naturii. Natura și adevărul sunt serioase ».

Spre deosebire de alți cronicari, care nu înțeleseseră rolul falsului revizor, reproșându-i că nu e destul de abil și de escroc¹, Eminescu înțelege că nu abilitatea și îndemânarea acestuia dezvoltă situațiile din piesă, ci ticăloșia lumii care îl primește. Eminescu înțelege că autorul folosește prezența falsului revizor ca un procedeu de maestru pentru a desvălui într-o imagine concentrată, sintetică, corupția autorităților orașului:

« Trezite din apatie prin vestea că sosește un revizor general, caracterele unei mici reședințe de suprefectură s'arată deodată în toată înjosirea lor, până ce străinul, care a jucat rolul de revizor, merge în lumea lui, și-i lasă pe toți cum i-a găsit ».

Apreciind stilul lui Gogol, necruțător, neîmblânzit de compromisuri, pe care îl impunea viziunea lumii create, Eminescu scrie:

« Partea bună a lui Gogol e că relele aplecări, spre a nu le numi altfel, sunt arătate în deplina lor înjosire, fără farmecul frazei care să le facă picante ».

Interesant că titlul sub care și publică Eminescu articolul este: « Comedia franceză și comedia rusească ». Prin aceasta el indică drumului creator al teatrului românesc, pentru a se putea elibera de influența negativă a ieftinei literaturi burgheze decadente importată din apus, o orientare spre realismul și ideile lămurile sociale pe care le aducea cu sine teatrul clasic rus.

SPECTACOLUL

Spectacolul jucat în prima reprezentare în ziua de Joi 21 Februarie, avea după cum anunță un afiș, următoarele

PERSOANE

HARITON ZORKIDESCU, subprefect
CUCOANA CATINCA, soția lui
SOFIȚA, fiica lor
BLEGOVICEANU, judecător de pace
RADU STOIAN, căpitan de călărași

dl. I. PANU
d-na DUMITREASCA
d-ra A. POPESCU
dl. PAUL
dl. SEPEANU

¹ Laerțiu, cronicarul « Telegrafului », socotește neisbit eroul pentru că el « care urma să miște această mică populațiune prin intrige și învârtituri de spirit, n'a fost dotat cu nimic din ceea ce caracterizează pe astuțiosul personaj predestinat să înșele pe alți înșelători și care speculânduși în gros și în detaliu marfa, avea să triumfe contra semenilor săi, printr-o serie de acte de adresă, de țesături ingenioase, printr-o audacie calculată și printr-o conduită exterioară în armonie cu rolul ce și impusese » (a se vedea « Telegraful » din 14 Martie 1871).

ZAMFIRA, soția lui
 ROMULUS FLAVIUS TERCILIAN, șeful poștei și telegrafului
 ARTEMESCU, subcasier
 FRANZ SCHVALBERG, medicul plăzii
 MACHE SORCOVEANU } boernași din partea locului
 SACHE MORCOVEANU }
 IORGU SCORBURI, impiegat într'un minister
 LEIBU AVRAMESCU
 ANTONESCU, pomojnicul subprefecturii
 DUMITRU, servitorul lui Scorburi
 VASILE, hangiul
 O ordonanță de călărași

d-ra T. MARINESCU
 dl. I. CRISTESCU
 dl. CHIRIȚESCU
 dl. FREIVAL
 dl. VASILESCU
 dl. IULIAN
 dl. M. PASCALY
 dl. MATEESCU
 dl. RACOVEANU
 dl. P. IONESCU
 dl. BUCENEANU
 dl. DEMETRESCU

Vorbind despre spectacol, Cezar Bolliac arată că «rolurile sunt toate bine distribuite și piesa întreagă dela început și până la sfârșit a fost bine jucată». El subliniază «ansamblul și antrenamentul ce era pe scenă prin potrivirea relurilor atât de variate, și prin aceea mai ales că a isbutit săși învețe toți actorii bine rolurile. Toți actorii și actrițele și-au jucat bine rolurile de care se simțea pătruns fiecare în parte, spre a fi ansamblu minunat de bine».

Fondul valoros, căruia artiștii erau chemați săi dea viață, a hotărât o creștere calitativă a jocului lor, după cum se afirmă într'o cronică, de altfel defavorabilă autorului localizării: «actorii au jucat punânduși toată silința la îndeplinirea meseriei lor, încât se poate susține, vorbind de această piesă» că... «în actorii români s'au văzut atâtea reforme în bine, că nusi mai cunoști că sunt acteri români».

Cronicile mărturisesc o foarte călduroasă primire a piesei de către public. Deși potrivit spectacolului, Laerțiu de pildă, recunoaște că replici din piesă «faceau să tremure sala sub tunetul aplauselor». «Teatrul a fost plin ca și în seara trecută...» consemnează «Trompetta». Atmosfera primei reprezentări este foarte sugestiv înregistrată în cronică «Ghimpeiului»:

«Reușita ei (a piesei — *Neta Red*) depinde în mare parte de numărul celor ce aplaudă și de aceea la prima reprezentare a «Revizorului General», făcând și noi o revizie cu ochii dela parter până la galerie, am constatat că acest număr nu lipsea. Credem de prisos să spunem toate exclamările măgulitoare ce s'auzeau ieșind din gurile unor juni inteligenți și instruiți... Acest refren ce se repeta de acești spectatori ori de câte ori zapciul umbla în vârful picioarelor ca să nu tulbure liniștea oaspetelui ce dormea în camera de-alături, oridecâte ori gângavul alegător din colegiul I, SACHE Morcoveanu scotea câte un cuvânt forțat, cu multă artă trebuie să mărturisim pentru actor»... Cezar Bolliac mărturisește într'adevăr: «N'am râs într'o lună de zile cât m'a făcut să râd acest revizor într'o oră. Râd și acum când vorbesc de dânsul, îl am în față și nu mă pot debarasa de el».

Despre spectacolul dela Iași, Eminescu vorbește elogios, explicând cu multă pătrundere jocul isbutit al actorilor prin realismul caracterelor ce le aveau de înfățișat.

«Jocul actorilor a fost asemenea foarte îngrijit. Domnul Bălănescu mai cu seamă a jucat de minune — însă peste tot reprezentarea a fost una din cele mai mari succese și nici putea fi altfel. *Parcă actorul nu simte când are să înfațezeze caractere adevărate și când imaginare? Într'un caracter adevărat el e ca acasă.* Judecătorul de pace, căpitanul de dorobanți, subcasierul și mai presus de toate subprefectul Zorkidescu, sunt oameni aievea luați de pe uliță și puși pe scenă... interpretarea D-nei Sarandi a fost netăgăduit bună, deși jocul dumisale a fost câteodată prea accentuat».

Nu avem date asupra jocului lui Mihail Pascaly în rolul pseudorevizorului. Însă singură prezența sa în acest rol este deosebit de semnificativă pentru istoria teatrului nostru. Se statornicise până acum ideea că Pascaly era exclusiv un actor de dramă, care nu juca comedie. Faptul că el interpretează pe Iorgu Scorburi răstoarnă această credință și înlesnește a vedea în Pascaly un actor complet, care continuă dela Costache Caragiale, nu numai latura patetică, romantic-revoluționară a acestuia, ci și, tot atât de puternică, latura satirică, social-critică. Prezența lui Pascaly în centrul unui atât de important moment al dezvoltării artei scenice românești pe linie satirică — cum este prima reprezentare a « Revizorului » — impune istoriografiei noastre teatrale reconsiderarea locului acordat acestui înaintaș.

De asemenea trebuie subliniat succesul, desprins din cronicile citate, al lui Ștefan Iulian și Mateescu, viitori creatori ai tipurilor caragealești. Fără îndoială contactul cu satira gogoliană i-a ajutat să-și perfecționeze mijloacele unei arte demascatoare a viciilor sociale, cu care vor excela în capodoperele satirice naționale ale marelui Ion Luca Caragiale.

ANUL 1909

Vreme de 35 de ani « Revizorul » a fost ținut departe de publicul românesc. În ciuda îndemnurilor lui Eminescu, conducerea boierescă a Teatrului Național a instaurat un repertoriu tributار gusturilor stăpânitorilor zilei din care lipseau — cu rare excepții pozitive — marea literatură clasică, ca și operele valoroase ale dramaturgiei naționale.

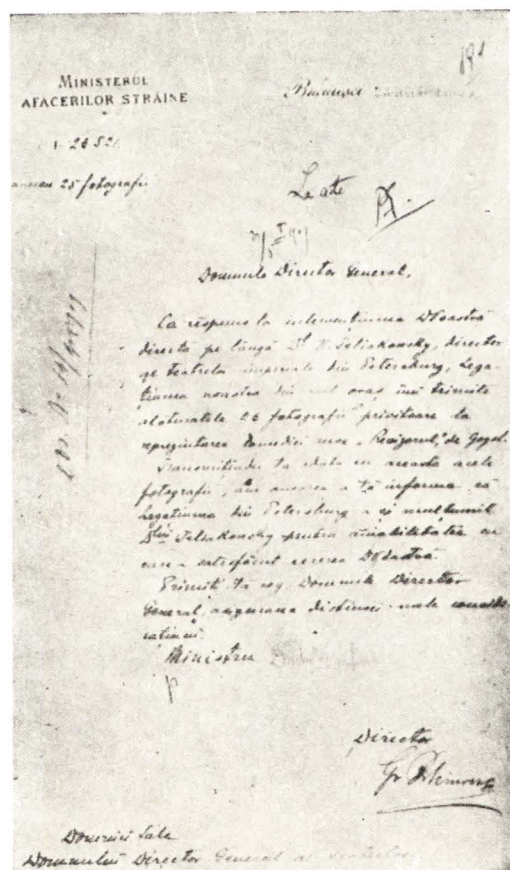
Totuși în timpul acesta, cultura rusă, operele marilor scriitori clasici realști ruși, pătrund din ce în ce mai mult în rândurile intelectualității românești înaintate, ajung chiar în cercuri mai largi, în massă. Procesul acesta se dezvoltă odată cu răspândirea din Rusia a ideilor marxismului și leninismului în sânul mișcării muncitorești din România, odată cu creșterea influenței ideilor democrat-revoluționare ruse în cercurile înaintate ale intelectualilor români. La Iași, ca și la București și chiar în Transilvania (vezi numărul festiv al revistei « Familia » închinat lui Gogol), scrierile autorilor ruși, traduse în românește și tipărite, se răspândesc și câștigă popularitate în rândurile publicului românesc. Apar primele tipărituri ale « Revizorului », de data aceasta fiind vorba de opera originală a lui N. Gogol (La Botoșani, în 1904, M. Wechsler tipărește prima traducere românească a « Revizorului », făcută după originalul rusesc).

Sub influența pătrunderii capodoperelor clasicilor ruși în cercurile tot mai largi ale societății românești, conducerea Teatrului Național, sub direcția lui Pompiliu Eliade, înscrie în sfârșit în 1908 « Revizorul » în repertoriul teatrului. Ca și în 1874, presa teatrală progresistă salută faptul ca pe un eveniment de seamă în redresarea Teatrului Național, semnificativ atât pentru justa orientare tematică a repertoriului pe care o implica, cât și pentru posibilitățile oferite actorilor de a desfășura o mai măiestrită artă de interpretare. « Viața Românească » — Iași, Octombrie 1909 — subliniază tocmai această semnificație a reprezentării « Revizorului ». Pana vehementă a lui N. D. Cocea combătea « lingusirea curentelor dominante într-o anumită vreme, când acele curente sunt dăunătoare artei, gustului public și chiar când acele curente se cheamă naționaliste. E imoral să joci pe scena Teatrului Național o piesă slabă, care depravează gustul estetic al poporului, când atâtea piese mari din repertoriul universal așteaptă să vadă

lumina primei noastre scene, și când din mănunchiul de actori, pe care îi are acest teatru, cei mai mulți, ca Soreanu, ca Brezeanu, ca Niculescu, ca D-na Ionescu, ca Belcot, etc. etc. — n'au putut să apară decât în roluri episodice sau n'au apărut de loc. Probabil însă că dl Director general al Teatrelor a înțeles și d-asa acest lucru; în zilele din urmă a dat prilej celor mai buni societari ai teatrului să interpreteze, într'un ansamblu perfect, comedia satirică a lui Gogol — « Revizorul ».

Spectacolul cu « Revizorul » — pentru prima oară autenticul « Revizor » pe scena națională — a fost pregătit cu o grijă rară urmărindu-se în de aproape realizarea stilului gogolian, printr'un studiu și o documentare cu totul surprinzătoare atunci, după cum dovedește mărturia unor documente inedite, pe care le publicăm acum.

Cu un an înainte de premieră, Teatrul Național din București cere ajutorul teatrului rus pentru justa valorificare a lui Gogol, fapt atestat de un document aflat la Arhivele Statului, pe care-l reproducem mai jos:

Adresa Ministerului Afacerilor Străine către
Directorul General al teatrelor.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

Nr. 23521

Anexă 25 fotografii

Buc. 23 Dec. 1908

Domnule Director General

Ca răspuns la intervențiunea d'astră directă pe lângă dl. V. Teliacowschy, directorul Teatrelor Imperiale din Petersburg, Legațiunea noastră din acel oraș îmi trimite alăturată 25 fotografii privitoare la reprezentarea comediei ruse « Revizorul » de N. Gogol.

Semnăt pentru Ministru: Duiliu Zamfirescu.

Documentul de mai sus aduce o contribuție nouă la istoricul relațiilor culturale româno-ruse, arătând cum oameni de teatru înaintați dela noi apreciau la vremea aceea nivelul înalt al artei teatrale ruse, dela care știau că au ce și însuși. Documentul mai este important și prin aceea că mărturisește un contact direct cu arta și cultura rusă, desmițind încă odată falsa teză a istoriografiei și criticii burgheze care susținea ideea unui contact indirect al culturii noastre cu cea rusă, stabilit prin intermediul occidentului. Fără îndoială că în acest gest — de comunicare cu cultura și teatrul rus — un rol de seamă trebuie să-l fi avut

pe lângă directorul teatrului, P. Eliade, și regisorul spectacolului, Paul Gusty.

Fotografiile care au ajuns la București (și care nu au putut fi descoperite cu excepția uneia singure pe care o reproducem), înfățișau scene din spectacolul « Revizorul » dela Teatrul Alexandrin din Petrograd. Cercetarea anuarului

acestui teatru din anii 1907—1908 (pe care nu l-am putut avea deocamdată la îndemână), ne va aduce date noi, asupra problemei. Ne aflăm în perioada reacțiunii stolîpiniste, când Gorki, Cehov și, în bună parte, chiar și Ostrovski erau cenzurați pe scena Teatrului Alexandrin, și în aceste condiții reprezentarea lui Gogol concentra atenția forțelor înaintate ale teatrului rus.

Studiul adâncit și preocuparea pentru o redare cât mai credincioasă a autenticului gogolian, reiese dintr-o scrisoare a actorului Petre Liciu, interpretul lui Hlestacov, unde din citatele folosite, se vede cum creatorul român al «Revizorului» cunoștea textele lui Gogol lămuritoare asupra operei sale, texte care la vremea aceea nu existau traduse și tipărite în românește.

La baza spectacolului a stat traducerea lui N. Dunăreanu, care s'a tipărit în același an cu spectacolul (1909) în Biblioteca Teatrului Național. Pe coperta volumului o mențiune scoate în relief tocmai faptul traducerii din rusește după originalul lui Gogol.

Este caracteristic cum cele două linii de a reacționa în fața «Revizorului», corespunzătoare exponenților celor două culturi, sunt prezente și în 1909, ca și

Scenă din «Revizorul» în montarea Teatrului din Petrograd.

în 1874. De această dată însă, reprezentanții culturii claselor dominante nu mai condamnă lucrarea sub ipocrita învinuire de a fi răspânditoare de viciu: fătărnica își alege acum un alt vestmânt. Toate ziarele, opozante sau guvernamentale, elogiază valoarea capodoperei, dar caută — într'un fel sau altul — să-i dilueze virulența satirică, să o facă fără obiect și mai ales inoperantă în actualitatea românească. Ne apare astăzi comică seriozitatea cu care voiau să-și convingă cititorii că năravurile biciuite de Gogol au dispărut și că, mai ales, ele nu au nici o corespondență în realitățile românești.

A treia ediție a piesei lui Gogol în limba română.

satirică și acum, și nu numai în Rusia, dar și în multe alte țări printre care e bine să numărăm și dulcea noastră țară. Cititorii noștri desigur că nu fac astăzi pentru întâia oară cunoștință cu specia aceasta de slujbași, lingușitori cu cei puternici, aroganți cu cei mici, deprinși să socotească slujba lor ca un fel de domeniu bun pentru toate exploatarea» (N. D. Cocea, «Viața Românească», Octombrie 1909).

Iar altă gazetă scria: «Piesa lui Gogol cuprinde multe adevăruri care nu sunt adevărate numai în Rusia» («Viitorul», 14 Octombrie, articol nesemnat).

Directia lui Pompiliu Eliad capătă o anumită lumină prin atitudinea sa de a valorifica conținutul «Revizorului»: P. Eliad «a montat cu atâta dragoste satira asta revoluționară și prin acțiunea și prin tendințele ei. Nimic într'adevăr nu e mai greu decât să ataci pe scena unui teatru subvenționat principalele temelii ale organizației de stat: magistratura și poliția. Gogol a îndrăznit să spuie răzând multe adevăruri crude acestor reprezentanți ai puterii publice; e meritul dlui Eliad că, disprețuind orice învinuire posibilă de idei subversive, a dat toată strălucirea necesară funcționarilor abuzivi mituiți, inculți și poltroni» (N. D. Cocea, art. citat).

Analizând piesa, criticii teatrali dovedesc înțelegerea ei, subliniind și fondul critic și rolul biciuitor pe care Gogol îl dă răsului:

«Moravurile din piesă au dispărut cu totul. Nu la noi, unde avem revizori școlari neîntrețuți, magistrați integri, primari de treabă, dar nici în Rusia nu cred să mai existe asemenea canalii și asemenea stupizi. Că au trăit însă pe vremuri nu mai încapă nici o îndoială. Azi viețuiesc numai... în piesa lui Gogol» (C. Rîuleț, «Voința Națională», 18 Octombrie 1909).

Dimpotrivă, reprezentanții înaintați ai opiniei publice, desmințind pretinsa inactualitate a «Revizorului», reliefați tocmai acuta ei semnificație în realitatea românească.

«Comedia aceasta satirică a lui Gogol, deși scrisă pentru Rusia de acum aproape 100 de ani, își are valoarea ei

« Gogol prinde în această comedie nu numai ridicolul, ci și odiosul — și mai ales odiosul — corupțiunii administrative. Ridicolul merge adesea până la bufonerie; iar în ce privește bufoneria lui Gogol, în loc să provoace veselie, ea stârnește în fundul sufletului un fel de scârbă și mâhnire... Toate abuzurile administrative, mituirile, vinderea dreptății, furarea medicamentelor bolnavilor, bacșișurile, hatârurile, plocoanele, împrumuturile de bani din partea superiorilor, într'un cuvânt întreg cortegiul corupției administrative — a unei organizațiuni birocratice putrede și învechite în imoralitate, defilează înaintea noastră, ceea ce numai vesel nu poate fi » (Em. D. Fagure, în « Adevărul », 15 Octombrie 1909).

Presa discută locul lui Gogol în cadrul literaturii universale:

« Cu această sângeroasă și nemuritoare satiră a venalității funcționarilor ruși de pe vremea țarului Nicolae I, cu acest « Revizor », Gogol a îmbrățișat o întreagă epocă a literaturii ruse și s'a ridicat la înălțimea de concepție a romancierilor, humoristilor, satiriștilor, nu ai veacului său, ci ai tuturor veacurilor viitoare, dând operei sale înfățișarea neclintită... a acelor adevăruri care fac clasicismul unei opere » (« Universul », 14 Octombrie 1909, semnat: A. A. D. Alexandrescu-Dorna).

Scenă din « Revizorul » în interpretarea artiștilor N. Grigorescu și Al. Mihailescu.

magistral. E o creațiune unitară, armonică în care naturaletă și fantezia realizează o minunată economie a întregului».

«Relevând jocul extrem de interesant» al lui P. Liciu, care în Hlestacov a realizat «o nouă și strălucită creație», alt cronicar sublinia: «în special a produs o deosebită impresie arta înaltă cu care distinsul artist a redat scena beției din actul al III-lea». Creația lui Liciu reaprinde însă discuția — începută în 1874 — în jurul psihologiei falsului revizor. În «Adevărul», Em. D. Fagure îi reproșează lui Liciu faptul că nu a apăsât asupra laturii de escroc a lui Hlestacov: «Dar unde începem să nu-l mai înțelegem e când, în desfășurarea personalității acestui escroc de ocaziune *disa se închide într'un fel de ingenuitate* (sublinierea lui P. Liciu) care vrea să facă pe spectator să creadă că personagiul acesta, care se pune să escrocheze rând pe rând pe toți slujbașii, *nu-și dă seama nici că săvârșește o escrocherie* și nici că acei slujbași înțeleg să-l mituiască. O asemenea interpretare este direct opusă caracterului rolului care prezintă pe acest fals revizor ca un tip, nu numai cât se poate de puțin naiv, dar *evident fârsor*, care îndată ce i se prezintă ocazia unește farsa cu escrocheria trecând drept revizor și lăsând pe slujbași să-l mituiască». Într-o scrisoare publicată în ziarul «Minerva» din 20 Octombrie 1909, Petre Liciu, sprijinindu-se pe textul de Gogol, răstoarnă aceste argumente:

«Hlestacov, om tânăr de 23 de ani, subțire și de aparență neînsemnată, cam prost. Capul lui nu-i prea încărcat de cunoștințe. Nu face parte din acei oameni pe care-i numesc prin cancelarii, omul slujbei. *Vorbește și lucrează fără să cugete*. Ii este peste putință să stăruiască mai multă vreme asupra aceleiași idei. Vorbește în fraze întretăiate și cuvinte veșnic îi ies din gură pe neașteptate: *cu cât artistul care joacă acest rol va pune în el mai multă naivitate și nevinovăție, cu atât se va achita mai bine de sarcina lui*» (Citat din Gogol în traducerea lui Petre Liciu). «Prin urniare, punând în față textul lui Gogol» — scrie în continuare Liciu — «și cuvintele dlui Fagure, reese că deoarece eu am făcut din Hlestacov un naiv, după eminentul critic al «Adevărului», am fost în complectă contradicție cu adevăratul caracter al rolului, iar după Gogol, autorul piesei, m'am achitat cu atât mai bine de sarcina mea. Deoarece eu socotesc încă, că tot mai bine a știut bietul Gogol decât eminentul Domn Fagure, care este adevăratul caracter al personajilor sale, rămân tot la vechea mea concepție și mulțumesc eminentului critic al «Adevărului» pentru lauda ce mi-o aduce cu atâta finețe deși fără voe».

Intervenind în discuție, N. D. Cocea restabilește dreapta judecată în folosul interpretului:

«În rolul greu al «Revizorului» dl. Liciu a dovedit inteligența și marea putere de compunere, pe care e stăpân. Dl. Liciu nu e cerace se numește în teatru «un temperament». Dăsa nu se lasă furat de emoțiunea artistică, ci dimpotrivă calculează, prevede, își conduce nervii numai prin raționament. Capabil să conceapă un rol în integritatea lui, ne dă personajii care nu se desmint un singur moment în desfășurarea piesei. Nimic nu e lăsat la voia întâmplării sau a inspirației. Totul e studiat și subordonat caracterului așa cum a fost conceput.

Dl. Emil Fagure dela Adevărul i-a imputat că a făcut din rolul Revizorului mai mult un prost, decât un pișicher care exploatează o situație. Credem că dl. Fagure s'a înșelat de data asta. Din nimic nu reese că Gogol a vrut să facă din chipul Revizorului un fel de aventurier sau un om inteligent care profită de prostia omenească. Dimpotrivă, cel care-și dă seama de situația reală e servitorul Revizorului, iar nu acesta.

Dacă s'ar putea aduce vreo învinuire domnului Liciu e numai în ce privește excesul de studiu, de compunere. Vrând să nuanțeze prea mult, de multe

ori încarcă rolul cu amănunte cel puțin inutile pentru înțelegerea deplină a caracterului. Cum alții păcătuiesc prin lipsă, dăsa păcătuiește prin belșug ».

Toți cronicarii sunt de acord în elogiarea nivelului de comedie înaltă pe care l-a atins ansamblul Naționalului, condus de regia pricepută a lui Paul Gusty:

« Cu o deosebită plăcere am constatat încă odată ce minunat ansamblu de comedie avem la Teatrul Național, văzând cortegiul de tipuri episodice: pe dl. Niculescu în judecătorul birocrat, plin de frică în fața închipuitului reprezentant al stăpânirii, pe dl. Achile în timidul revizor școlar, pe Dl. Belcot în licheaua directorială dela poștă, pe d-na Ciucurescu în silueta pitorească a femeii protestătoare, pe dl. Constantinescu particularmente reușit în negustorul exploatat de administrația venală, pe D-nii Mihalescu și Grigorescu în cele două javre Bobcinski și Dobcinski, pe dl. Barbelian reușit în Directorul Azilului, pe dl. Constantiniu în jandarmul tâmpit de oarba disciplină.

Punerea în scenă, făcută de dl. P. Gusty a contribuit să amintească publicului că ansamblul de comedie al Teatrului Național nu a murit, încă, cu toată bunăvoința ce s'a pus și se pune în această direcție ». (« Adevărul », articolul citat).

Se relevă grija cu care a fost executată grima: « excelentul artist Machauer a completat personagiile mute cu excelente măști foarte elocvente pentru arta sa ».

Singurul rol asupra căruia se fac unele rezerve este acela al lui Osip, interpretat de C. Dușulescu, interpretare caracterizată de cronicari drept « corectă », « conștiincioasă » etc. « Adevărul » vede aici « lipsa unui alt talent de care Teatrul Național nu știe să se folosească îndeajuns: a d-lui Soreanu, care ne-ar fi dat desigur un mic cap de operă în acest servitor pișicher și filosof ».

Studierea primelor reprezentații -- la care invită fișele de față -- cată să contribuie la o înțelegere mai cuprinzătoare a rolului însemnat avut de ideile sociale înaintate ale marii literaturi clasice ruse a veacului trecut, în dezvoltarea dramaturgiei și artei actoricești naționale, luminând mai cu seamă linia satirică a acestora.

Pilda lui Gogol — pe care o oferea contemporanilor săi slujitori ai artei, un Eminescu — va rodi în opera lui Caragiale, după cum pilda marilor actori înaintași, maeștri ai artei satirice — ca St. Iulian, I. Brezeanu, P. Liciu și ceilalți primi interpreți ai « Revizorului » — a rodit în moștenirea artistică ridicată pe o treaptă superioară de interpretii de azi ai nemuritoarei comedii a lui N. Gogol.